

BABUS ANTAL

Németh László ismeretlen ifjúkori verse

1918 tavaszán Németh László tüdejében elváltozást észleltek az orvosok. Lábadozni-gyógyulni a szilasbaltási (mezőszilasi) nagyszülőkhöz küldte édesanyja. A betegség azonban nem szegte kedvét, szellemi energiái nem szunnyadtak: tanult, olvasott, s egymást érték Oszoly Kálmánhoz, osztálytársához és egyben legjobb barátjához írott levelei. Augusztus folyamán hegyi levegőn, Nagybányán, a Morgó oldalában gyógyította beteg tüdejét. A Németh-család sok szállal kötődött Nagybányához. Németh József, az író édesapja itt kezdte tanári pályáját, s a tornatanári tanfolyamot azért végezte el, hogy szülőit tudjon venni a nagybányai hegyoldalon. Németh László is itt látta meg a napvilágot. A Németh-családot rövid szolnoki kitérő után hamarosan Pestre vetette a sors, vagy inkább a tanügy akarata, de nagybányai gyökereik a pesti macskakövön sem sorvadtak el. A fővárosban csak két, időközben szintén Pestre került egykori nagybányai tanár kolléga családjával jártak össze rendszeresen. Az Incze-család, Incze Lajos görög-latin szakos tanár családja volt az egyik. Németh László és Incze Lajos Gábor nevű gyermeke együtt cseperedett fel. Incze Gábor két és fél évvel idősebb volt, mint az író, de Sárka, Inczéék leánygyermeke, szintén 1901-ben született. Ilyen úton-módon került Németh László 1918 augusztusában, az utolsó „magyar” nyáron Nagybányára, a Morgó oldalába, Incze Lajos apósának a szőlőskertjébe. Vele együtt itt lábadozott a vakbélműtéten átesett Incze Sárka is. Az almafák illata, a táj szépsége elbűvölték az érzékeny kamaszt, de a legfontosabb mégiscsak az volt, hogy az Elek Artúr-féle *Újabb magyar költők anthológiája 1880–1910.* című kötetből itt kóstolt bele a modern magyar irodalomba. Legjobban Adynak *Az én menyasszonyom*-ja markolt a szívébe, de Babits is nagy hatással volt rá.¹ Az antológia fölébresztette költői becsvágyát, ontotta a verseket, s pár hét múlva „valakinek” (leendő feleségének, Démusz Ellának) megígérte, hogy 1921. szeptember 1-jére egyike lesz az ország első költőinek.²

Szegény embert még az ág is húzza – tartja a mondás, amely 1918 őszén nem egy emberre, hanem az egész „szegény” országra volt érvényes. Eppen elég lett volna a vesztes világháború, az elszakadó nemzetiségek, s az ezzel járó területvesztés kiméráinak terhét elviselni, de balsorsunk még spanyolnátha járvánnyal is megvert bennünket. A „spanyolban” csak októberben 44 ezren haltak meg. (Egyebek között Kaffka Margit is.) Németh Lászlónak alighogy kitisztult a tüdije, alighogy megerősödött egy kicsit, amikor a dühöngő „spanyol” szeptemberben őt is ledöntötte a lábáról. A járvány miatt kiadott szünetet Szilasbaltáson töltötte. Itt érte az őszirózsás forradalom híre, s itt tört rá az első „lírai rohama”. Innen küldözgette Oszoly Kálmánnak sűrű egymásutánban a verseit. Oszoly pedantériájának hála (nadrágját kímélendő, székére mindig szarvasbőrt terített), ezek a szárnypróbálgató-versek fennmaradtak. A levelezéskötet megjelenésekor pedig meglátták a nyomdafestéket is. Szerencsére nemcsak Oszoly, hanem mások is megőrizték Németh László ifjúkori verseit. Ime, a közel-múltban felbukkant, kiadatlan költemény.

¹ Németh László: *Homályból homályba.* Bp. 1977. II. 322.

² *Németh László élete levelekben 1914–1948.* Bp. 1993. 43.

Ms6222/29

Bányai bácsi.

Gábornak emlékéül.

A Morgón volt a szüléje,
 A Morgó lövén ott nyugtatózt Bányá,
 Ha a veranda ajtó nyitva volt
 Kila'halok a szülővárosára.

Bányá, Bányá, arany pohár,
 Melybe borát a nap persegve fejt,
 Be nagy büszkeség, méltó büszkeség
 Hye vidék, elsőszülöttje lenni.

Mert az volt az: elsőszülött,
 Felőre, észre lehetett más vénebb
 Few sarjadt több, nem több, ugye fia,
 Atyjafia, a bányai vidéknek.

Kerek arcán a bányai lé'
 A bor lé' új vért s haj, mely vért, keresztelt
 I nem tudta, seki Bányai bácsinál
 Tobbau mi főj a bányai seiveknek.

Mert Bányá város, bármilyen szép,
 Férgethet melegeket, kigyók tojásait,
 Elég egy kis nap, egy parányi jél
 Káros kikel a hóditó oláhság.

Ezért volt vallás hű, kuruc
 Imi csak magyarhoz állik Bányai bátyáim,
 Felt futta egypár öreg, gyöngye selem
 Kevés lesem, ha örködni kell Bányáim...

Hirt küldött Bányaváros a
 Oláh földebe fektették Bányai Bácsit...
 Oláh föld, o bánya! — Sütyű kétszeres...
 Rossz nyugtalanise — a földművelésig

Kémeft János

Bányi bácsi

Gábornak emlékül

*A Morgón volt a szölleje,
A Morgó tövin ott nyújtózott Bánya,
Ha a veranda ajtó nyitva volt
Kiláthatott a szülővárosára.*

*Bánya, Bánya, arany pohár,
Melybe borát a nap pezsegve fejt,
Be nagy büszkeség, méltó büszkeség
Ilyen vidék elsősülöttje lenni.*

*Mert az volt az: elsősülött,
Időre, észre lehetett más vénebb
Nem sarjadt több, nem több ilyen fia, –
Atyjafia, a bányai vidéknek.*

*Kerek arcán a bányi lé
A bor lé új vért s haj, mily vért eresztett
S nem tudta senki Bányi bácsinál
Jobban mi fáj a bányai sziveknek.*

*Mert Bánya város, bármi szép,
Férgeket melenget, kígyók tojását,
Elég egy kis nap, egy parányi jel
Máris kikel, a hódító oláhság.*

*Ezért volt vallás-hű, kuruc
S mi csak magyarhoz illik Bányi bátyám,
Jól tudta egypár öreg, gyöngé szem
Kevés leszen, ha örködni kell Bányán...*

*Hírt küldött Bánya városa
Oláh földbe fektették Bányi bácsit...
Oláh föld, s bányi! – Súly a kétszeres...
Rossz nyugta lesz – a föltámadásig.*

(A vers jelzete az MTA Kézirattárában: Ms 6222/29.)

Először is – „maradi módon” – néhány filológiai kérdésre keresek választ. Mikor keletkezett a vers? Amíg nem sikerül tisztáznunk Bányi bácsinak, a vers „főhősének” a kilétét és elhalálzási időpontját, kénytelenek vagyunk a filológiai nyomozás eszközeire fanyalodni. Néhány érv 1918 vége mellett szól. Bizonyos, hogy az 1918 december 1–2-i gyulafehérvári nyilatkozat után kellett születnie. Az erdélyi románok nemzeti gyűlése ekkor mondta ki a Romániával való egyesülést. Ekkortól kezdve már Jászi Oszkár délibábos Duna-konföderációs tervének a hívei is kénytelenek voltak szembe nézni a kíméletlen valósággal, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia helyén önálló nemzetállamok fognak alakulni. Az antant azonban nyilvánosan még nem ütötte rá a pecsétjét az elszakadási törekvésekre – a színpalak mögött már évekkel korábban Romániának ígérte Erdélyt –, s a magyar diplomáciának és az ország népének még maradt egy halvány reménysugara, hogy a béketárgyalásokon előnyös békét köthetünk. Tehát annak ellenére, hogy Németh Lászlóra 1918 végén tört rá az első lírai rohama³, s még frissen éltek benne a nagybányai emlékek is, nem valószínű, hogy Bányi bácsit és Nagybányát már ekkor elsíratta volna. Valószínűbb, hogy az első szigorlatát követő újabb lírai rohama idején, 1921 nyarán, Bogárdon született a vers. Ezt a feltételezést erősíti meg a témaválasztás és az irredenta hangvétel: egy év telt el az 1920. június 4-i trianoni békediktátum aláírása óta. 1921 nyara mellett szól az is, hogy 1920 tavaszától Németh László gyakori vendég volt Incze Gáboréknál, barátságuk egyre szorosabbá, bizalmasabbá vált. Merthogy Gábor, akinek a verset ajánlotta, nem más, mint Incze Gábor. Bár Németh László egyszer sem nevezi teljes nevén önéletrajzi írásaiban, kétségkívül ő az a teológus, akit férfiúi önbizalmának növelésére szánt, balul végződött útjára is sikertelenül próbált magával csábítani.⁴ 1921–1922-ben legációba is Incze Gábor révén jutott el Hatvanba és Gödöllőre.⁵ A barátságon kívül Goethe összes műveinek német kiadása is Inczéék házába vonzotta, az ő példányaikból olvasta végig a német óriást. Azonban a legfőbb érv amellet, hogy Gábor azonos Incze Gáborral, az, hogy a vers kézírata Incze Gábortól került több személyen keresztül Vekerdi Lászlóhoz, ő pedig 2000-ben az MTA Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteményének ajánlotta.

Incze Gábor mindenképpen megérdemel néhány mondatot. 1898-ban született Nagybányán. Édesapját, Incze Lajost 1911-ben helyezték Budapestre, ezért Gábor a fővárosban fejezte be középiskolai tanulmányait. A református teológiát is részben Pesten, részben Debrecenben, valamint Aberdeenben és Strasbourgbán végezte. Teológiai doktorrá Debrecenben avatták 1931-ben. Lelkészkedett, tanított a pápai teológiai akadémián, vallásoktató lelkészként kiterjedt irodalmi tevékenységet folytatott, számos hitbuzgalmi cikket és könyvet tett közzé.

Egyelőre csak találgathatjuk, hogy ki volt Bányi bácsi. A versajánlásból logikusan következő feltevés, hogy Bányi bácsinak köze lehetett Incze Gáborhoz. Talán azonos anyai nagyapjával, akinek a kertjében, a Morgó oldalában, 1918 augusztusát töltötte Németh László. Az első versszakban megfestett tájkép – „A Morgón volt a szölleje, / A Morgó tövin ott nyujtózott Bánya, / Ha a veranda ajtó nyitva volt / Kiláthatott a szülővárosára” – minden részletében, pontról-pontra megegyezik a Németh László

³ Németh László: *Homályból homályba*. Bp. 1977. I. 134.

⁴ I. m. I. 195.

⁵ I. m. I. 231–232.

prózai írásaiban ábrázolt tájjal. Ráadásul Németh László éjszakánként a hegyi házikó verandáján hált! Incze Gábor anyai nagyapját Bányay Józsefnek hívták.⁶ Egy magánhangzó elhagyásával, Bányay bácsit könnyedén becézhatték Bányi bácsinak.

Rendkívül érdekes a költemény verstani szempontból. Említettem, hogy 1918 nagybányai nyara óta, amikor Elek Artúr antológiájából megismerte a nyugatosokat, Németh László az új költők, mindenekelőtt Ady bűvöletében élt. Nemcsak életérzést, világlátást tanult tőle, hanem verselési kísérleteire is felszabadítólag hatott. Ady verseiből kiindulva igyekezett bizonyítani, hogy a magyar nyelvben rejlik a verselés „bölcsek köve”. Másik bálványa Babits volt, tőle a műveltségét irigyelte. 1918. december 11-én írta Oszolynak: „Jelenleg például rendkívül humoros ambícióim vannak: Babbitson át Ady fölé kerülni, Adyn túl megépíteni a magyar nyelvet.”⁷ Elhatározta, hogy egyesíti magában a két költőt, s a két költő verselési technikáját is. A vers strófaszerkesztése és a sorok szótagszám-kezelése egyértelműen Ady hatását tükrözi. Ugyanúgy, mint Ady verseinek túlnyomó többsége, a Bányi bácsi is laza jambikus sorokból építkezik. A verssorok szótagszáma is „adys”: 8 11 10 11. A magyar költészetben Ady lírai forradalma előtt elképzelhetetlenek voltak az ennyire változatos szótagszámú sorokból épülő strófák. A legszokatlanabb, sőt a magyar költészetben egyedülálló a vers rímszerkezete. Első ránézésre a b x b képletűnek hinné az ember, de figyelmesebb vizsgálódás után észreveszi a versszakok harmadik sorából a negyedikbe átkúszó fonatos rímeket is. Minden egyes versszak harmadik sorának utolsó szótagja rímel a negyedik sor első ütemegységének utolsó szótagjával: volt/kiláthatott; büszkeség/vidék; fia/fia; bácsinál/fáj stb. Tehát a pontos rímképlet a következő:

a
b
c
c – b

Szepes Erika és Szerdahelyi István rendkívül alapos Verstana a fonatos rímek több fajtáját is megkülönbözteti, de a Németh László-féle nem találunk benne példát.⁸

Érdekes a vers világnézeti háttere is. Nem csupán azért mert irredenta húrokat penget, felnőtt fejjel pedig a Duna-menti népek tejtéstvériségét hirdette a költője. Az ország lakosságának óriási többsége irredenta volt a trianoni döntés után. A proletárdiktatúra, a vesztes háború, az ezeréves ország kétharmadának elvesztése annyira megdöbbentett mindenkit, hogy rövid időre még az olyan meggyőződéses pacifista is, mint Babits, harcos hazafivá vált. Csak az országhatárokat eltörlő világforradalmat váró „nemzetköziesek” – a kommunisták, a polgári radikálisok – nem álltak a nemzeti integritás talaján. Természetes, hogy a húszéves Németh Lászlóban is fellobbant a nemzeti érzés. 1919-ben hazafiság és nemzetközieség között ingadozott. Az év elején, az ország végső összeomlásának küszöbén, Oszoly Kálmánnak írt levelében forró szavakkal fogad hűséget hazájának: „Nem tudom, mi a terved: maradsz vagy mégy? Én fönntartom ígéreteket: megyek professzornak, és ha nem lesz szükség professzorra, nevelősködöm,

⁶ Vö. Németh József: *Napló [1898–1911] Hét év [1914–1921]*. Bp. 1993. 93.

⁷ Németh László *élete levelekben 1914–1948*. Bp. 1993. 43.

⁸ Vö. Szepes Erika–Szerdahelyi István: *Verstan*. Bp. 1981. 93–94.

körmölök, és ha nem lesz szükség írásokra, beállok gyári munkásnak. Mindegy. Mindegy. Ettől a rögtől nem válok meg semmiért. Csinálok amennyit lehet; csinálom jól-rosszul, dolgozok, de itt élek, és magyar búzán élek. Most még jobban szeretem az én nyelvemet; Petőfi, Arany, Ady nyelvét, mint valaha, mert épp az én népem lesz az egyetlen nép, amely csak a nyelvében élhet. Én az utamon maradok.”⁹ Tavasszal azonban rövid időre őt is magával sodorja a forradalmi-chiliasztikus-messianisztikus ár. Megpróbálja rábeszélni édesanyját, hogy házukat bocsássák a köz javára. Szilasbalháson Péter nagybátyjával zörren össze a magántulajdont kárhóztató „kommunista” ifjú. Március 15-i ünnepi beszédében a Toldy-reálban arról értekezik, hogy a kultúra egyre inkább nemzetközivé válik, s nekünk magyaroknak is ehhez kell igazodnunk. Május 1-jei beszédét tanárai és barátai is félreértik, és elhidegülnek tőle. Iskoláját ő képviseli a diák direktóriumok gyűlésén, de itt értetlenül figyel a hangadók, a fiatal Ignotus és társai meddő vitáját. A proletárdiktatúra bukásának idejére már leszámol illúzióival. „Kommunista” múltja miatt 1919 őszén igazolóbizottság elé kerül, de tisztázza magát a hazafiútlanság vádja alól. Nem volt nehéz helyzetben, nyugodt lélekkel mondhatta, hogy őt mindig a magyarság sorsáért való aggodalom vezette. Ekkorra a hazafiúi, nemzeti érzések elnyomták benne a nemzetköziséget, ezért ebben a versében nyoma sincs az ingadozásnak. Önéletírásában restelkedve vallja be, hogy 1919 augusztusában, kora őszén fejezte be a májusban megvásárolt és félbehagyott *Az elsodort falu-t*, s be kellett látnia, hogy a kommunizmus megítélésében tévedett. Tegyük hozzá: nem egyedül.

---

⁹ Németh László *élete levelekben 1914–1948*. Bp. 1993. 46.